

ฮีตสิบสอง

เรื่อง สมชาย นิลอาธิ
ภาพประกอบ ธนพนธ์ เล็กสิงห์โต

คำนำ

ในการจัดตั้งอุทยานการเรียนรู้ภูมิภาคต้นแบบแต่ละภาคนี้ สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ (TK park) ได้มีการเตรียมการคู่ขนานกันไปทั้งด้านกายภาพและเนื้อหาสาระ กล่าวคือในระหว่างที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำลังปรับปรุงหรือก่อสร้างอาคารสถานที่สำหรับห้องสมุดมีชีวิตในรูปแบบอุทยานการเรียนรู้ สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ก็ประชุมหารือกับบุคลากรในท้องถิ่นและร่วมกันคัดเลือกหนังสือดนตรี และกิจกรรมต่างๆ ไปพร้อมกัน เพื่อเตรียมการด้านหนังสือและสื่อต่างๆ ซึ่งถือเสมือนเป็นจิตวิญญาณของห้องสมุด

โครงการนิทานพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของการเตรียมการทางด้านเนื้อหาสาระ ด้วยเล็งเห็นว่าเรื่องเล่าในแต่ละชุมชนมีทั้งสาระ ความสนุกสนาน และจินตนาการ สืบทอดกันมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น อันล้ำลึก มีความหมายต่อการเชื่อมโยงวิถีชีวิต วัฒนธรรม และการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ แม้จะเป็นเรื่องเล่าเฉพาะกลุ่มชนในพื้นที่ แต่สาระที่แฝงอยู่ในเนื้อหาเรื่องราวของนิทานนั้นคือคติสอนใจ ซึ่งเป็นความรู้สากลที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทุกหนแห่ง

สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ จึงมอบให้มูลนิธิหนังสือเพื่อเด็กเป็นผู้ดำเนินการประสานงานกับปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ ร่วมกันคัดเลือกนิทานเรื่องเล่าพื้นบ้านที่มีคุณค่า มีอิทธิพลต่อความคิดและจินตนาการของเยาวชนในทางสร้างสรรค์ นำมาเรียบเรียงและจัดทำภาพวาดประกอบขึ้นใหม่ เพื่อจัดพิมพ์เป็นหนังสือที่มุ่งเสริมสร้างจินตนาการให้อ่านง่ายและเพลิดเพลิน โดยหวังว่าจะเป็นสื่อจูงใจให้เด็กและเยาวชนทั่วไปสนใจและรักการอ่านมากยิ่งขึ้น ทั้งยังสามารถนำไปประกอบการเล่านิทานในครอบครัว โรงเรียนและแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า นอกเหนือจากบทบาทในฐานะผู้จุดประกายแนวคิดห้องสมุดมีชีวิตในประเทศไทย ให้เป็นพื้นที่แสวงหาความรู้ในบรรยากาศการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และทันสมัยแล้ว สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ยังจะได้ทำหน้าที่ปลูกฝังและส่งเสริมนิสัยรักการอ่านแก่เด็กและเยาวชน บนพื้นฐานของความเคารพและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น เสริมสร้างการยอมรับความแตกต่างหลากหลาย และใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหา อันจะนำไปสู่สังคมสันติสมานฉันท์ในที่สุด

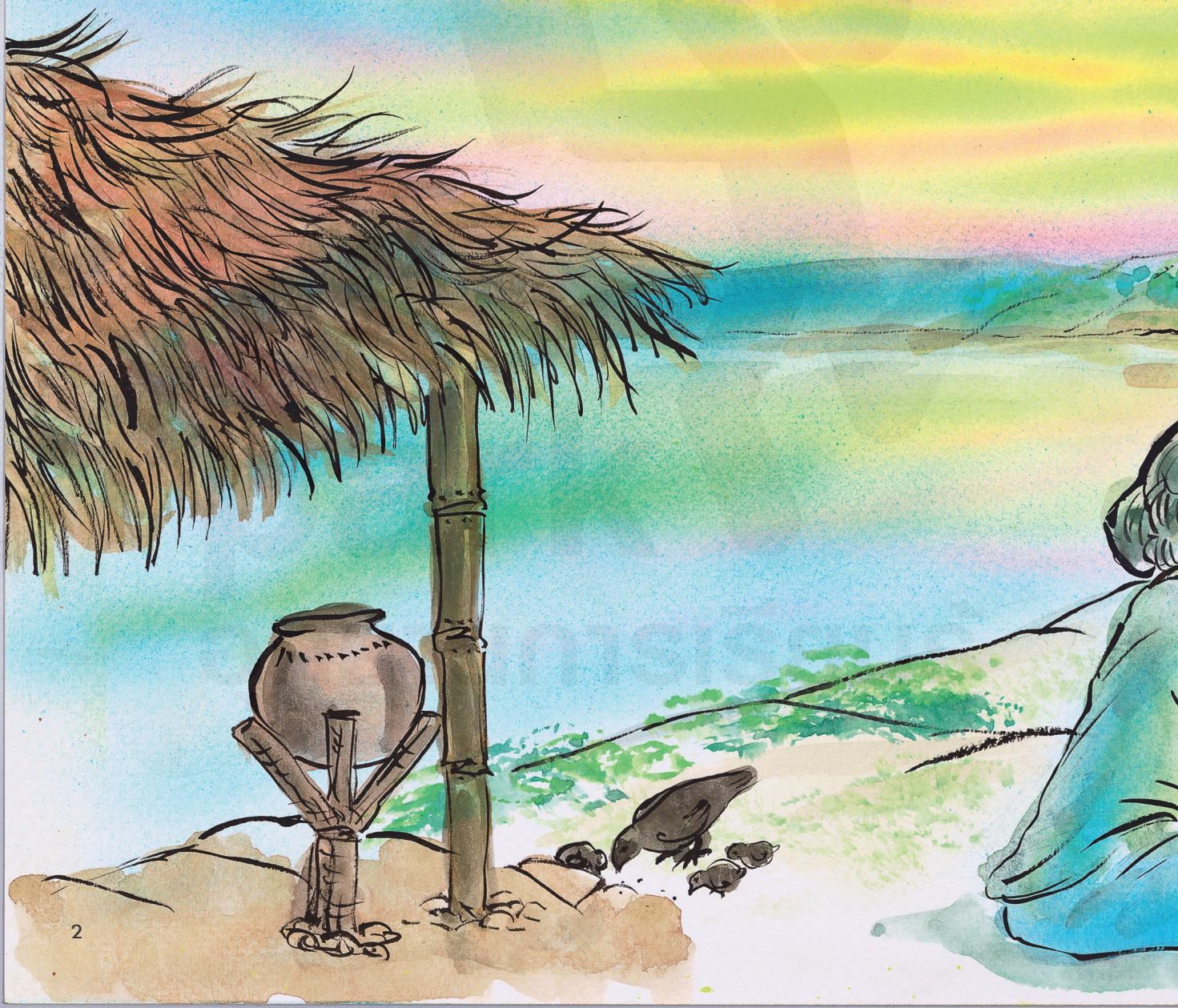
ชีวิตสิบสอง

เรื่อง สมชาย นิลอาทิ

ภาพประกอบ ฉนพนธ์ เล็กสิงห์โต

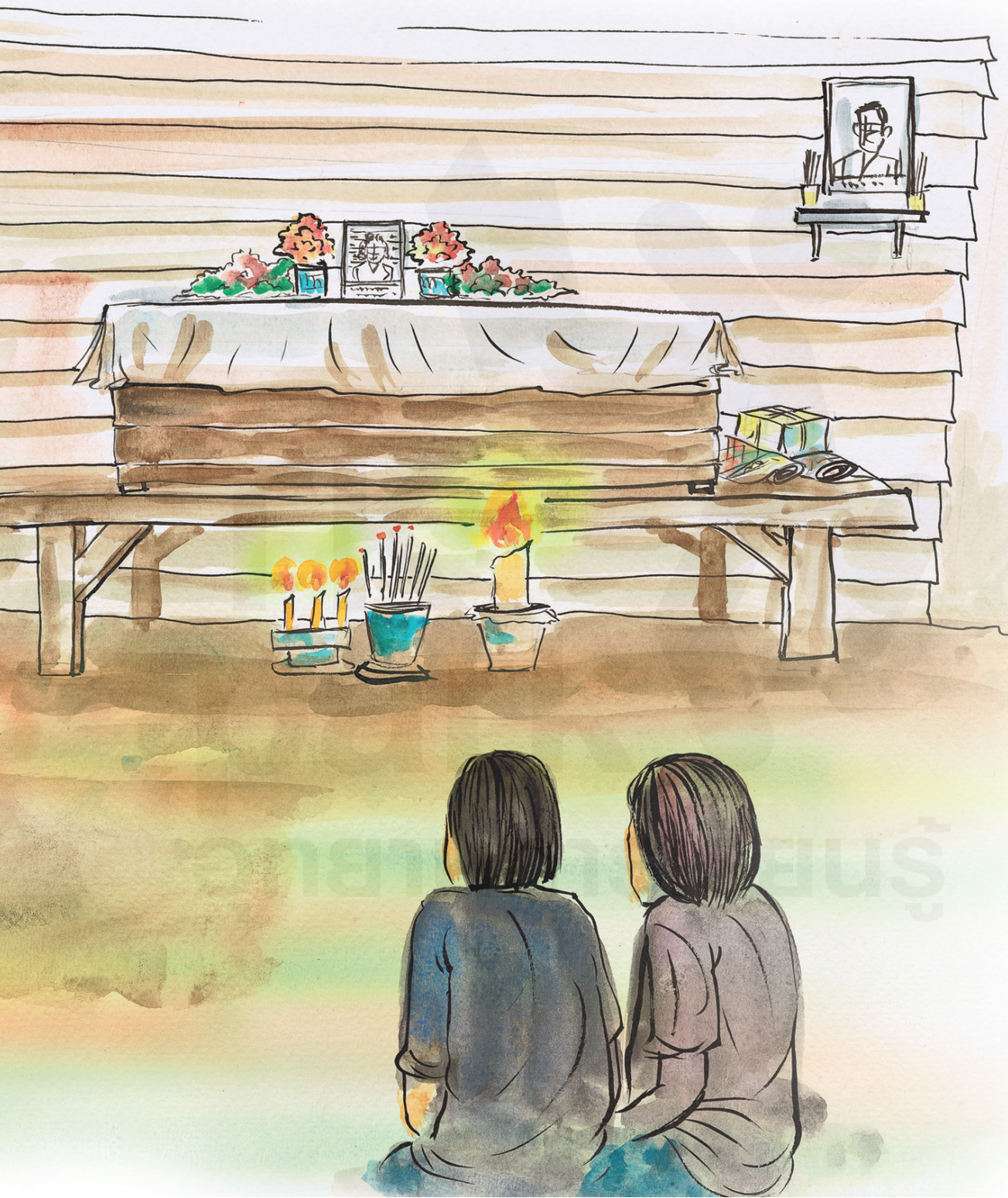
“บุญโสม” หรือเมื่อตอนยังเป็นเด็กน้อย มีชื่อเรียกน่ารักน่าเอ็นดูว่า บักทำโสม หรือบักทำน้อย บุญโสมอยู่กับแม่ใหญ่หรือยายที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย เพราะพ่อแม่ต้องออกไปทำนาในฤดูฝน และทำไร่ยาสูบ ต่อเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว จึงใกล้ชิดและรักแม่ใหญ่มาก

เมื่อบุญโฮมอายุได้ 5 ขวบ
พ่อก็เริ่มมีอาการป่วย เพราะต้อง
ทำงานหนัก และได้รับสารเคมี
จากยาปราบศัตรูพืชจน “เสียชีวิต”
ตายจากไปในปีต่อมา บุญโฮม
จึงเป็นเด็ก “กำพร้า” พ่อ
เมื่ออายุได้เพียง 6 ขวบ
ต่อมาอีกไม่นานแม่ก็มา
เสียชีวิตตายจากไปอีก
จึงกลายเป็นเด็ก “กำพอย”

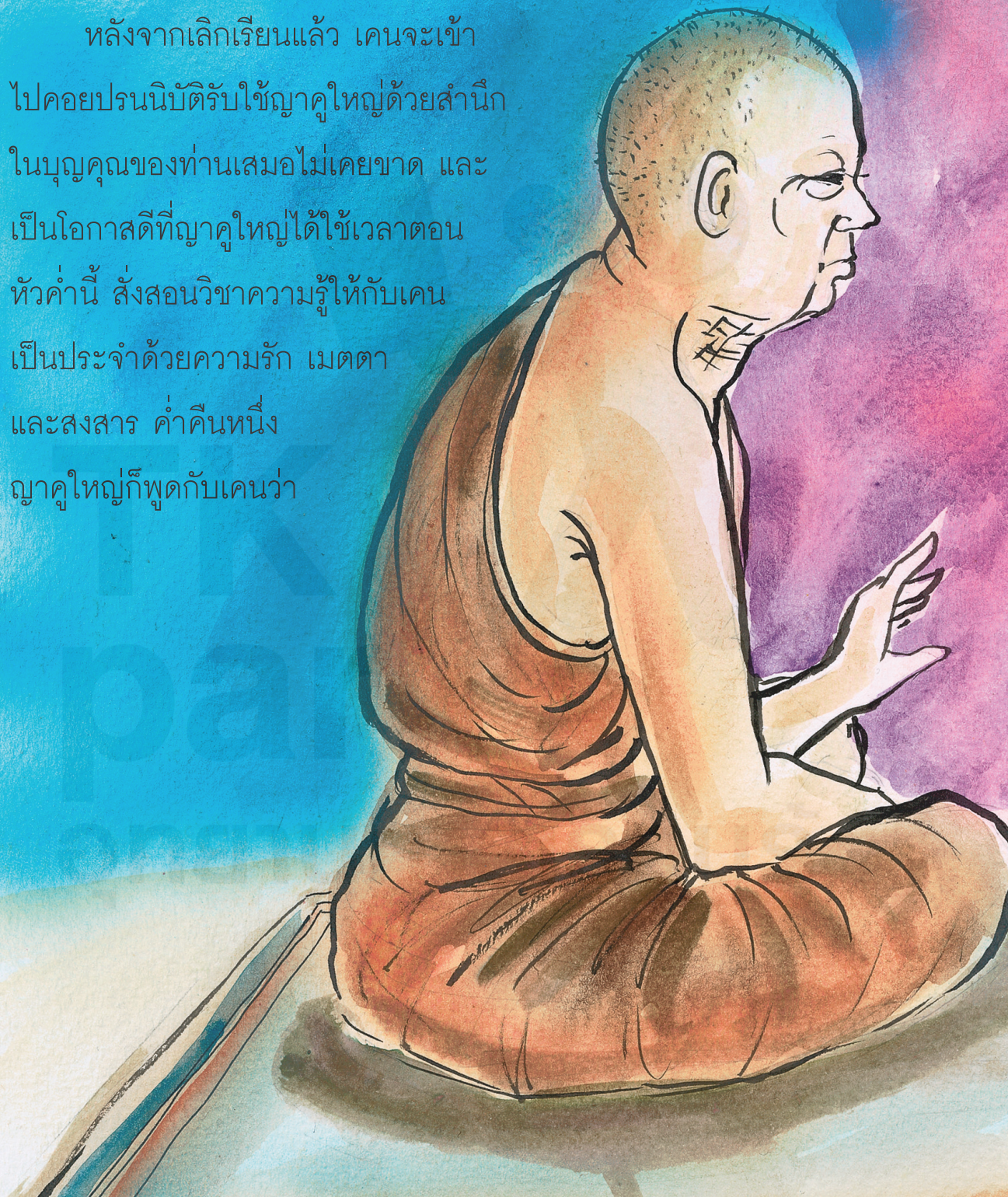

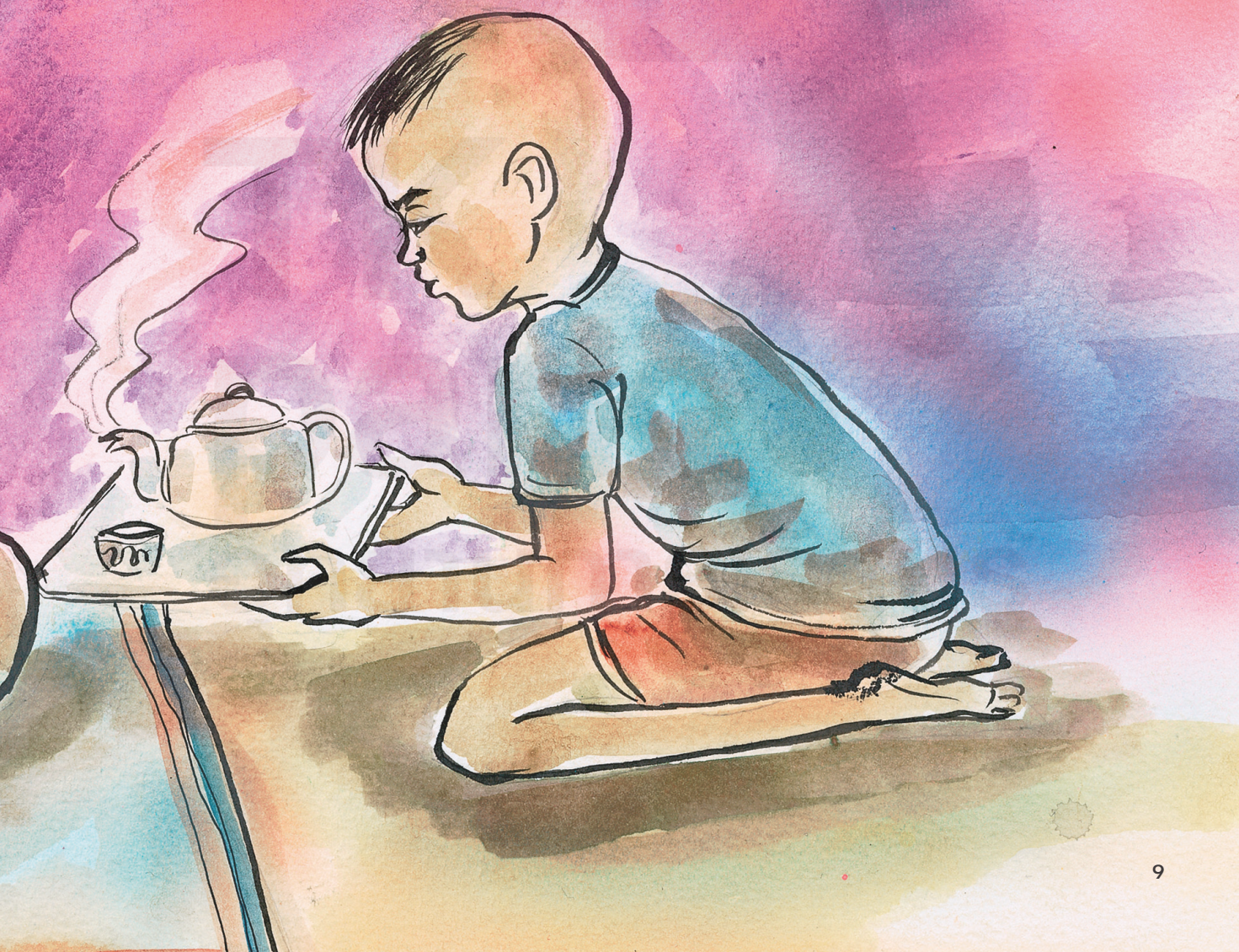
ไม่นานนัก แม่ใหญ่ที่บุญโฮมรักและใกล้ชิดก็เริ่มหมดเรี่ยวแรงที่จะ
เลี้ยงดูเจ้ากำพอยโฮม จึงตัดสินใจพาหลานไปกราบญาติผู้ใหญ่ เจ้าสำนัก
สงฆ์วัดป่าเพื่อขอ “พระเคน” ถวาย ยกให้เป็น “ลูกฮัก” ของญาติ
ญาติคิดว่าเด็กน้อยคนนี้น่าตาก็ดี แล้วยังซื้อบุญโฮม แต่บุญกลับ
ไม่มาอยู่ร่วมกับเจ้ากำพอยน้อยคนนี้เลย จึงได้เปลี่ยนชื่อให้ใหม่เป็น “เคน”
ตามที่แม่ใหญ่ของมันเอามาพระเคนถวายให้ เจ้ากำพอยเคนจึงได้อาศัย
อยู่ที่วัดป่าโดยมีญาติผู้ใหญ่เลี้ยงดูสั่งสอนเรื่อยมา

หลังจากเลิกเรียนแล้ว เคนจะเข้าไป
คอยปรนนิบัติรับใช้ญาติผู้ใหญ่ด้วยสำนึก
ในบุญคุณของท่านเสมอไม่เคยขาด และ
เป็นโอกาสดีที่ญาติผู้ใหญ่ได้ใช้เวลาตอน
หัวค่ำนี้ สั่งสอนวิชาความรู้ให้กับเคน
เป็นประจำด้วยความรัก เมตตา
และสงสาร คำคืนหนึ่ง
ญาติผู้ใหญ่ก็พูดกับเคนว่า

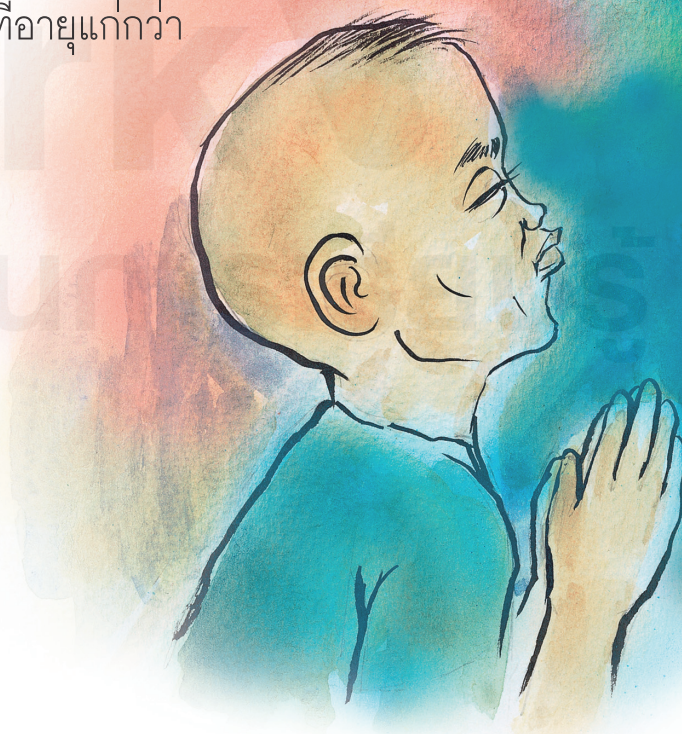

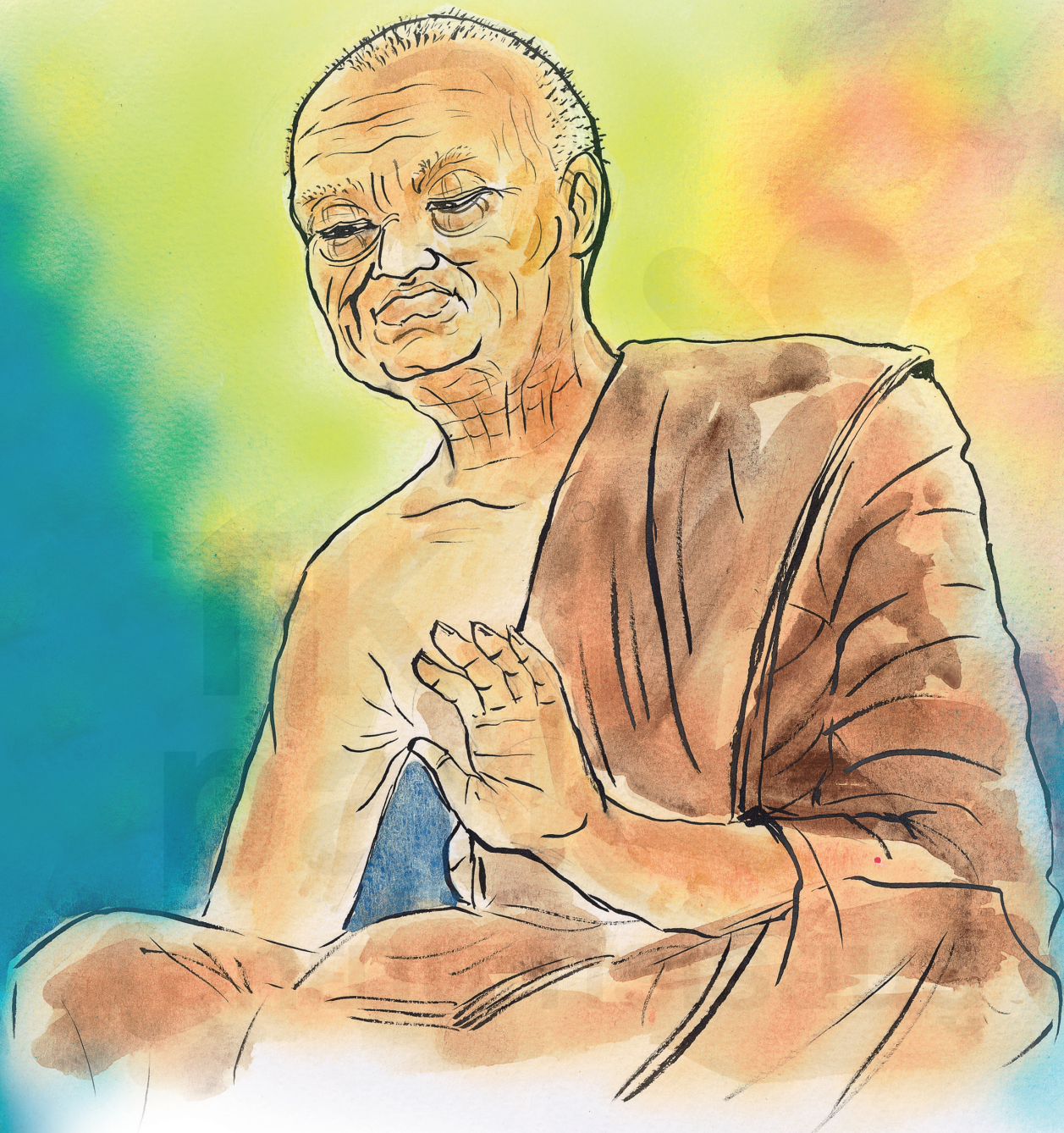
“ชีวิตเจ้าเป็นตาอีโตนน่าสงสารแท้ พ่อตายหนีจากเป็น “กำพร้า”
แต่ตัวน้อย บ่ทันคนนาน แม้กี้มาเสียดัวจากไปนำอีก เออน่ะ...มาอยู่
นำญาคุณะดีแล้ว เจ้าควรจะได้รู้ไว้บ้างว่า อีสานบ้านเฮามีแนวดี ๆ
อีหยั่งแน่ ที่ควรขมชื่นภูมิใจและควรฮักษาไว้ แต่กี้ย่อย ๆ เรียนค่อย ๆ
รู้ไปกี้ย่อย ๆ กันเนาะ

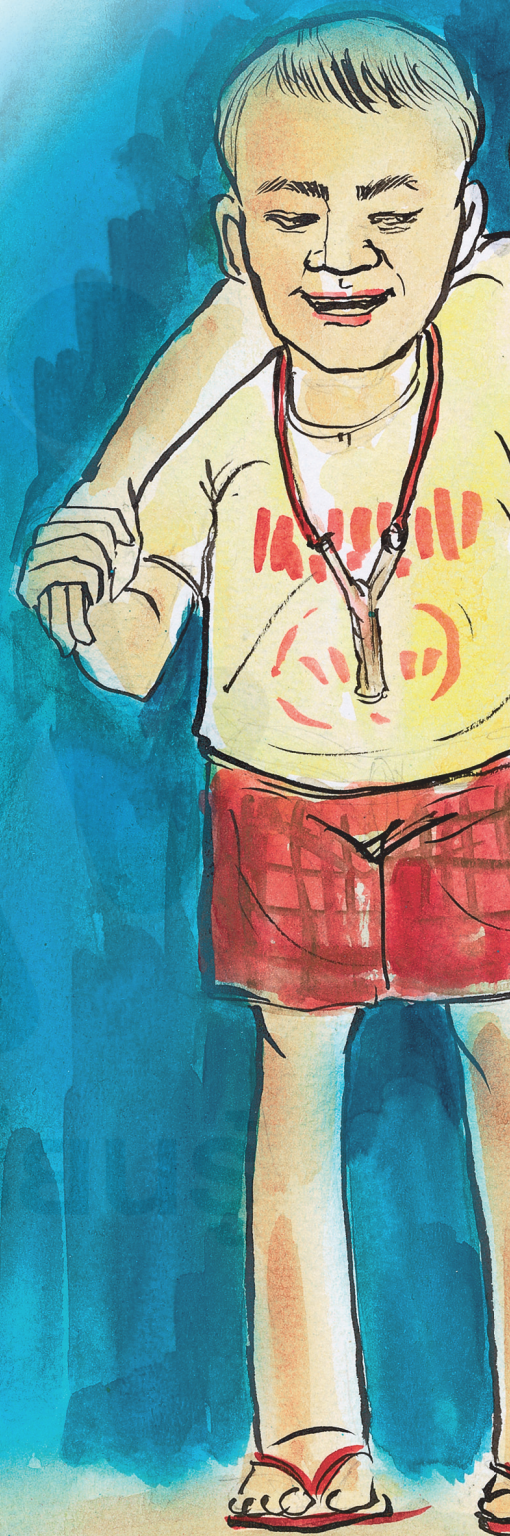
ก่อนที่เจ้าจะเรียนรู้เรื่องอื่นๆ เจ้าควรจะรู้เรื่อง “เสี่ยว” ก่อน เสี่ยวคือ ญาติแบบหนึ่ง คนที่เป็นเสี่ยวกันจะต้องผ่านพิธีด้วยตัวเอง โดยมีคนอื่น รับรู้เป็นพยานด้วย พ่อแม่บางคนก็ตกลงให้ลูกเป็นเสี่ยวกัน เรียกว่า “ผูกเสี่ยว” เมื่อผูกเสี่ยวแล้ว ทั้งสองคนจะมีความผูกพันกันแน่นหนา เสมือนญาติสายเลือด หรือยิ่งกว่า ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันทุกเรื่อง ทุกโอกาส กระทั่งสามารถทุกข์หรือตายแทนกันได้เลยทีเดียว พ่อแม่ และลูกของทั้งสองคน ก็จะเป็นพ่อแม่และลูกของอีกคนหนึ่งด้วย

คนที่จะผูกเสี่ยวกันได้ จะถูกกำหนดบางอย่างไว้ด้วย เช่นเป็น เพศเดียวกันและมั่นใจว่ารักกันจริง มีลักษณะนิสัยคล้ายคลึงกัน อายุเท่ากันหรือไล่เลี่ยกัน มักห่างกันได้ประมาณ 1-3 ปี แต่ต้อง ได้รับการยินยอมจากคนที่อายุแก่กว่า

เรื่องการผูกเสี่ยวนี้มีประโยชน์มากในการช่วยเหลือกันในยามปกติและยามทุกข์ยาก รวมทั้งการเดินทางไกลที่ต้องเสี่ยงภัย คนโบราณอีสานจึงว่าเป็นปัญญาภิชิตว่า “ผมบ่หลายให้ตี๋มซ้อง พี่น้องบ่หลายให้ตี๋มเสี่ยวตี๋มเกลอ” หมายความว่าถ้าหญิงใดผมร่วงผมบาง ตี๋งเกล้ามวยไม่ใหญ่ไม่สวย ก็ให้สอดผมปลอมเพิ่มเข้าไป จะได้เกล้าได้งาม ถ้ามีพี่น้องไม่มาก หรือไม่มีเลยอย่างเจ้า ให้หาผูกเสี่ยวเพื่อเพิ่มญาติ จะได้ช่วยเหลือกันต่อไปภายหน้า

เรื่องใหญ่สำคัญมากของคนอีสาน
ล้วนแล้ว เรียกรวมๆ ว่า ฮีต 12 คือ จารีต
12 เดือน เป็นข้อปฏิบัติที่ประเพณีอีสาน
ทำกันเป็นประจำทุกเดือน ทั้ง 12 เดือนเลย
ญาติจะบอกให้เจ้าจงจำไว้...ถ้าเจ้าอยาก
เข้าใจวิถีชีวิตชาวอีสาน เจ้าก็ต้องเข้าใจ
จารีตทั้ง 12 เดือน

ฮีตที่ 1 “บุญเข้ากรรม”

มีคำโบราณว่าไว้ว่า “เถิงเดือนเจียงมานั้น..

ให้นิมนต์พระสังฆะเจ้าเข้าปริวาสกรรม”

เดือนเจียงหรือเดือนอ้ายนั้น เป็นช่วงหลังการเก็บเกี่ยวข้าวนาปี
แล้ว และเป็นช่วงหลังเทศกาลรื่นเริง พระสงฆ์บางองค์อาจเผลอตั
สกุสนานจนต้องอาบัติบางข้อได้ สังคมจึงกำหนดพิธีช่วยให้พระสงฆ์
พ้นจากอาบัติ โดยมาเข้าอยู่ปริวาสกรรมปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัด
อย่างน้อย 6 คืน งานบุญนี้มักจะมีชาวบ้านเข้าร่วมบวชพราหมณ์และ
บวชชีด้วย ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งจะร่วมทำบุญอุปัฏฐากพระสงฆ์

ฮีตที่ 2 “บุญคุณลาน”

“เถิงระดู่เดือนยี่ ให้นิมนต์พระสังฆะเจ้ามาตั้ง
สูตรชัยมงคล เอาบุญคุณข้าวและหาหัวหาฟันมาไว้”

ในเดือนนี้ ทำพิธีทำขวัญลานข้าว ไหว้แม่โพสพ แม่ธรณี เพราะ
เขาเชื่อกันว่าในตอนตีข้าว แรงตีจะสะเทือนถึงหัวแม่ธรณี ซึ่งเป็น
เทพธิดาประจำผืนดิน จึงต้องขอให้แม่ธรณีย้ายออกไปจากลานข้าว
ก่อน และขอสมมาต่อแม่โพสพคือเทพธิดาแห่งข้าวด้วย เพราะจะต้อง
ตีให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวงข้าว...กลัวแม่โพสพจะตกใจ

ที่ลานข้านี้ชาวนาจะนำข้าวที่นวด
แล้วมากองขึ้นให้สูง เมื่อทำขวัญข้าวแล้ว
จึงจะเก็บเข้าเล้าข้าว พระสงฆ์ที่นิมนต์มา
จะประพรมน้ำมนต์ให้แก่ลานข้าว กองข้าว
ว้าว ควาย เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา
รวมทั้งเจ้าของนา เพื่อขอบคุณทุกสรรพสิ่ง
ที่ทำให้เกิดผลผลิต ความคิดของชาวบ้าน
ที่มีต่อธรรมชาติแวดล้อมนี่ละคือเกื้อกูลกัน
ไม่เอาเปรียบกันถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน

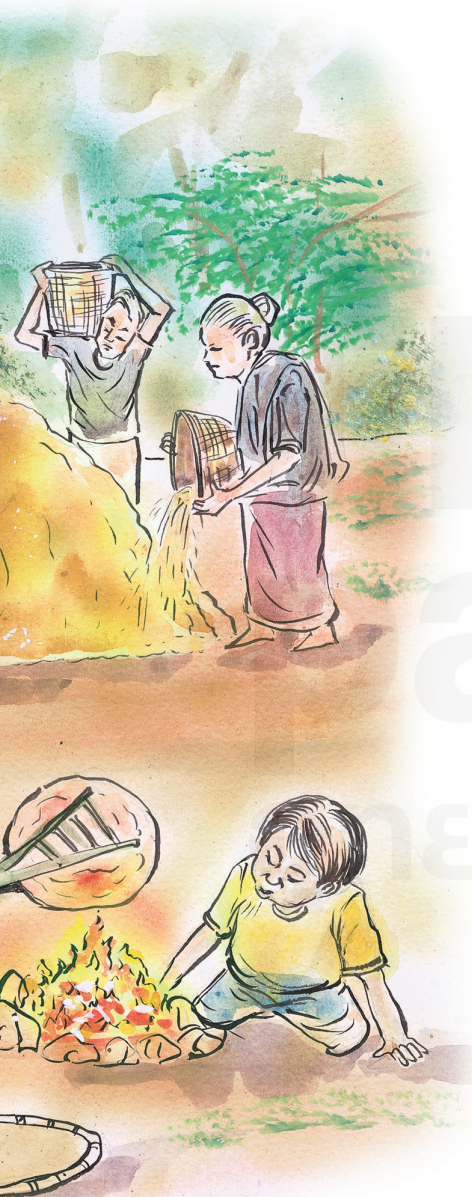
ฮีตที่ 3 “บุญข้าวจี๋”

“เดือนสามค้อย   เจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี๋
ข้าวจี๋มีน้ำอ้อย   จัวน้อยเข็ดน้ำตา”

คนอีสานมีเพลงร้องเย้าแหย่พระเณรในเดือน 3 เพราะถึงเดือนนี้
พระเณรจะได้กินข้าวจีที่คนนำไปถวายวัด ซึ่งจะเป็นข้าวจีชั้นดีทำด้วย
ไข่ที่ตีใส่น้ำอ้อยจนทั่วและย่างไฟให้เหลือง ชาวบ้านจะปั้นข้าวเหนียว

ให้กลมหรือแบนเอาไปจีไฟ ถ้าหลายแห่งก็จะทำ
ข้าวเกรียบด้วย ข้าวเกรียบที่ว่านี้เขาจะใช้หัวของเครือ
“ตดหมา” มาตำผสมด้วย ช่วยทำให้หอมหวานและ
พอเวลาถูกความร้อน เดือนนี้ชาวบ้านเขามีความ
เชื่อที่เป็นข้อห้าม “คะลำ” ด้วยนะว่า ห้ามตัดข้าวใน
เล้าข้าวออกมากินก่อนวัน “ออกใหม่ 3 ค่ำ เดือน 3”
เพราะจะทำให้เกิดความอดอยาก จะต้องทำพิธี
“สู่ขวัญเล้า” ให้เป็นมงคลค้าคุณกับครอบครัวก่อน
หลายแห่งก็เรียกชื่อกันต่างไปบ้าง เช่น ตุ่มปากเล้า
จกปากเล้า ฯลฯ หลังจากนั้นแล้วชาวบ้านทั้งหมด
จะเอาข้าวเปลือกรวมกันตามกำลังที่ลานวัดหรือลาน
กลางบ้าน ทำพิธี “บุญกุ่มข้าวใหญ่” คือบุญกองข้าว
เพื่อใช้ประโยชน์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่บ้าน

ฮีตที่ 4 “บุญพระเวส”

“เดือนสี่ค้อย จัวน้อยเทศน์มะที”

คนอีสานเรียกฮีตที่ 4 ว่า บุญพะหวัด หรือ บุญพระเวสสันดร เป็นบุญใหญ่ที่เชื่อกันว่าเป็นการบำเพ็ญ “ทานบารมี” ในพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าบุญมหาชาติ มีชาวบ้านทำบุญและม่วนซื่นร่วมกันตลอดทั้ง 2 วัน

โดยเฉพาะชอบฟังจ๊วน้อยหรือเนร เทศน์กัณฑ์
มัทรีซึ่งต้องใช้เสียงแหลม

เริ่มจากการเตรียมตกแต่งหอแจกหรือ
โรงธรรมให้คล้ายป่าเขาเวกตตามเรื่องพระ
เวสสันดร งานวันแรกเริ่มจากพิธีแห่เชิญพระ
อุปัคตจากแหล่งน้ำมาช่วยคุ้มครองงานบุญ
แห่เชิญผ้าพะเหวด ซึ่งเป็นผ้าขาวมีรูปวาดว่าเรื่อง
เวสสันดรขาดก เอาขึ้นชิงในหอแจกตอนเย็น ตกค่ำมีเทศน์มาลัย
หมื่นมาลัยแสน รุ่งขึ้นเข้ามิดแห่ข้าวพันก้อนรอบหอแจก ตอนเช้า
จะเริ่มเทศน์สังกาด คือเทศน์บอกศักราชเป็นเรื่องพุทธประวัติโดย
สามเนร จากนั้นจึงเริ่มเทศน์พะเหวดตั้งแต่กัณฑ์ทศพรไปจนจบ
รวมทั้งหมด 13 กัณฑ์ มีคาถาประจำทั้งหมด 1,000 พระคาถา

ก็อย่างที่บอกละว่าเรื่องมันมาก ไท่นจะมีเรื่องแถมสมภาร เวลา
พระเนรเทศน์จบแต่ละตอนอีก บางทีก็มีการรวมกลุ่มกันเอาจตุปัจจัย
ไปถวายพระเนรเพิ่มเติมที่เรียกว่า กัณฑ์หลอนด้วย

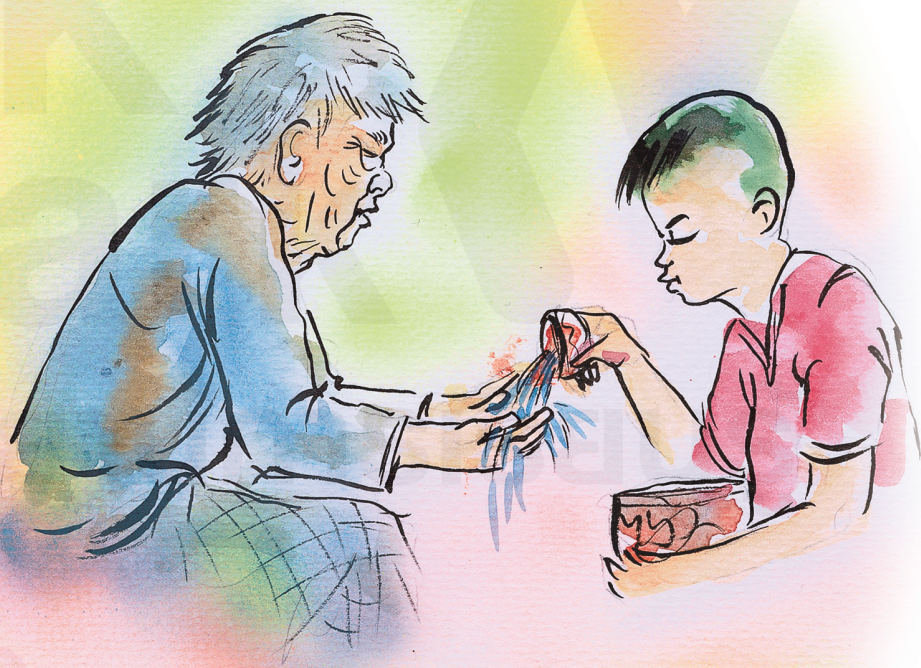

ฮีตที่ 5 “บุญสงน้ำ”

พอถึงวันที่ 13-14-15 ของเดือนเมษายน คนทั่วไปเรียกว่า วันสงกรานต์ แต่คนอีสานจะเรียกว่า “บุญสงน้ำ” เพราะต้องทำ พิธีสงน้ำพระพุทธรูป สงน้ำพระสงฆ์ และสงน้ำผู้เฒ่าที่เป็นหลัก ของชุมชน หมู่บ้าน มีประเพณีขนทรายเข้าวัดด้วยการตบปะทาย

คือก่อกองทรายเอาธงผ้าและธงกระดาษปักไว้ที่ยอด บางแห่งก็
ตบปะทายตามหาดทรายริมน้ำใกล้หมู่บ้าน คนทั่วไปจะรู้จักกัน
ตรงนี้เพราะมีการเล่นสาดน้ำมาวนขึ้นกัน แต่อีหลีแล้วความสำคัญ
จะอยู่ที่การเชิญ “พระลง” คือจะช่วยกันเอาพระพุทธรูปสำคัญของ
หมู่บ้านชุมชนมาทำความสะอาด นำน้ำอบน้ำหอมมาสรองพระ
แล้วประดิษฐานที่หอแจกให้ชาวบ้านสรองน้ำตลอดเวลา 1 เดือน

ฮีตที่ 6 “บุญบั้งไฟ”

“บ้านใดใดเดือน 6 เดือน 5 ได้ยินว่าเอาบุญบั้งไฟ”

บุญบั้งไฟเป็นบุญใหญ่อีกบุญหนึ่ง มีตำนานเกี่ยวข้องกับเรื่อง 2 เรื่อง คือ ผาแดงนางไอ่ และพญาคันคาก แถมยังมีความเชื่ออีกด้วยว่า ถ้าบ้านใดจัดแล้วต้องจัดติดต่อกัน 3 ปี จะจัดงานติดต่อกัน 2 วัน คือ วันแห่และวันจุด ต้องเตรียมงานล่วงหน้ากันนานเป็นเดือน เพราะต้องเตรียมทำบั้งไฟที่ตกแต่งเข้าขบวนแห่ในวันแรกเรียกว่า “บั้งเฮ้” และต้องเตรียมบั้งไฟสำหรับจุดในวันที่ 2 เรียกว่า “บั้งจุด” ขบวนแห่จะมีการแสดงที่เรียกว่า “เซิ้งบั้งไฟ” มีทั้งการฟ้อนประกอบจังหวะการลำเซิ้งเรียกว่า “เซิ้งธรรมชาติ” แต่ก็เขาจะให้ผู้ชายแต่งตัวด้วยชุดผู้หญิงเข้าขบวนกันทั้งนั้น วันรุ่งขึ้นจึงจุดบั้งไฟกันที่ “ค้ำบั้งไฟ” ชายทุ่งริมหมู่บ้าน มีหมู่บ้านอื่นๆ เข้าร่วมแข่งขันกันอย่างครึกครื้น เล่นสนุกม่วนซื่นไฮเฮวกันทั้ง 2 วัน

ให้เจ้ารู้ไว้ว่าคนส่วนมากจะรู้จักบุญบั้งไฟเพียงการแห่และจุดบั้งไฟที่ม่วนซื่น แต่อ้อสิแล้ว พิธีสำคัญของบั้งไฟจะอยู่ที่การทำพิธีเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่งเป็นผีคุ้มครองหมู่บ้านให้สุขและสมบูรณ์ มีการจุดบั้งไฟเสียงทายฟ้าฝน คนและสัตว์เลี้ยงด้วย

ส่วนทางฝ่ายวัดก็จะมีพิธีบวชลูกหลานชาวบ้านไปพร้อมกันด้วย เพราะเป็นงานใหญ่อยู่แล้ว และที่สำคัญคือ บางหมู่บ้านก็จะร่วมกันทำพิธี “ฮตสรง”พระ เพื่อยกย่องให้สูงขึ้นกว่าพระทั่วไป ที่เรียกว่าพิธี “เถราภิเษก”

สัปดาห์ที่ 7 “บุญชำระ”

บ้านใดเมืองใดเกิดเดือดร้อน ข้าวยากหามาแพง
มีโรคระบาด คนแต่ก่อนเขาจัดพิธีทำบุญ ชำระบ้านชำระ
เมืองให้เป็นมงคลร่วมกัน บ้านเมืองใดผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมือง

เจ็บไข้ไม่สบายหรือเกิดวุ่นวายชิงอำนาจ ถือกันว่าหลักไม่มั่น
ต้องทำพิธีตอกหลักให้ตรง

เดือน 7 เจ้าผู้ไ้ว่าทำ “บุญข้าชะ” แต่ก่อนจะทำกันที่ลานกลาง
หมู่บ้านที่มี “หลักปักบ้าน” ปักเป็นเหมือนสะดือบ้านหรือใจบ้าน บางที่
ก็เรียกว่าบุญเบิกบ้านหรือบุญเลี้ยงบ้านก็มี ชาวบ้านจะนิมนต์พระสวด
มนต์คุณ หรือสวดพุทธมงคล ในตอนเย็น 3 วันติดต่อกัน เพื่อความเป็น
สิริมงคลร่วมกันทั้งหมู่บ้านโดยผ่านสายสัญญาณที่โยงไปทุกหลังคาเรือน
รุ่งขึ้นจึงทำบุญเข้า ถวายจันทน์พระสงฆ์ที่หอแจก

ฮีตที่ 8 “บุญเข้าพรรษา”

ช่วงฤดูเดือน 8 ชายหนุ่มอีสานนิยมบวชเรียนตาม ประเพณีนิยม วัดจึงมีพระอยู่จำนวนมาก อีกทั้งเป็นช่วงเวลา ที่พระภิกษุต้องอยู่วัดตลอด 3 เดือน

“บุญเข้าพรรษา” เป็นงานบุญของศาสนาพุทธโดยตรง ชาวบ้านจะช่วยกันหล่อเทียนจากขี้ผึ้ง เป็นต้นเทียนขนาดเล็ก ใหญ่ตามกำลัง บางแห่งก็แกะสลักเทียนให้สวยงามบ้างตาม แต่จะทำได้ แล้วรวมตัวตั้งขบวนแห่เทียนไปถวายพระเรียกว่า “แห่ต้นเทียน” เพื่อได้ใช้จุดบูชาพระประธานในตอนทำพิธี กรรมร่วมกันของสงฆ์ที่เรียกว่า “สังฆกรรม” ส่วนเทียนขี้ผึ้ง ขนาดเล็กก็จะได้ใช้เป็นแสงสว่างในการทำงานต่างๆ โดยเฉพาะ ใช้จุดอ่านหนังสือ ท่องบทสวดมนต์และจุดบูชาพระเป็นส่วนตัว นอกจากนี้ก็จะมีกรถวายผ้าอาบน้ำฝนให้แก่พระสงฆ์ด้วย

ฮีตที่ 9 “บุญข้าวประดับดิน”

ที่ผ่านมานักขบออกเจ้าแล้วว่า บุญเข้าพรรษาเป็นเรื่องทำบุญศาสนาพุทธ แต่เดือน 9 เดือน 10 เป็นการทำบุญเกี่ยวกับวิญญาณบรรพชน คือ “บุญข้าวประดับดิน” และ “บุญข้าวสาก” แต่ก็มีกร

ทำพิธีที่วัดด้วยเหมือนกัน จนเกือบจะเป็นบุญเดียวกัน จนบางแห่งถึงกับเรียกบุญข้าวประดับดินว่า บุญข้าวสากน้อย

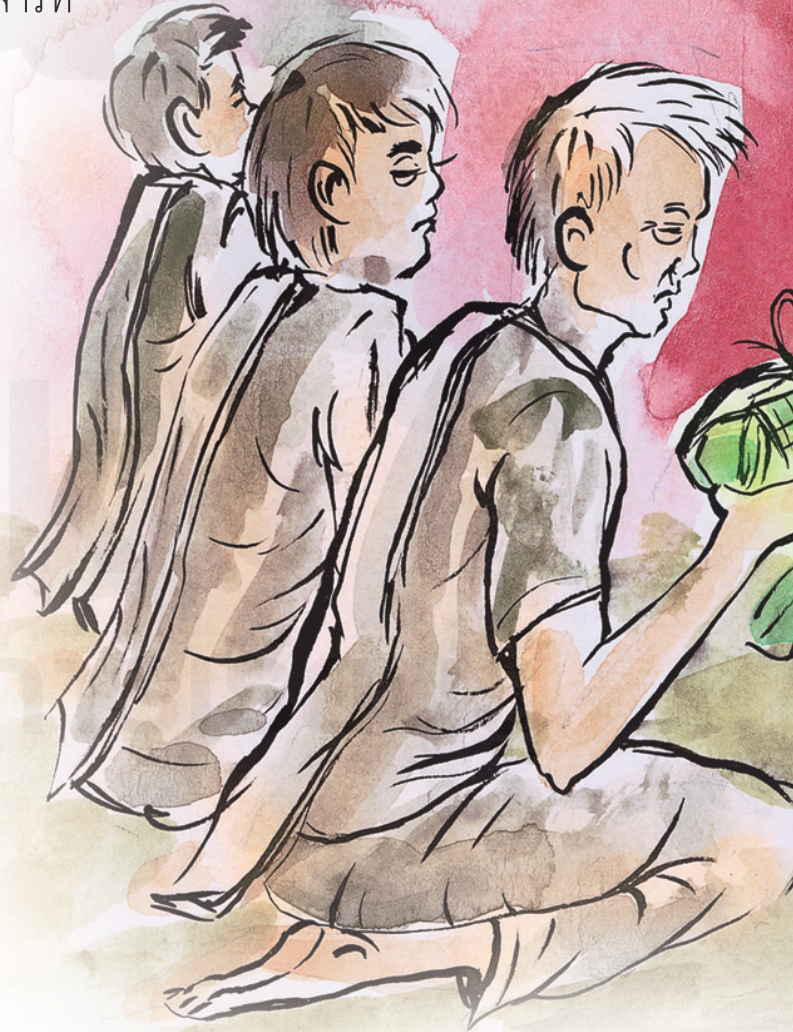
ข้าวประดับดิน คือ ข้าวพร้อมอาหารคาวหวาน ชาวบ้านทำเป็นห่อๆ นำไปวางไว้ตามลานดินข้างโบสถ์และหอแจกตามโคนต้นไม้ ในตอนเริ่มมีดของวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 แล้วกรวดน้ำอุทิศให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว

ชาวอีสานเราเชื่อว่า ในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 เป็นวันที่ญาติพี่น้องที่เป็นเปรต จะขึ้นมารับส่วนบุญที่อุทิศไปให้

ฮีตที่ 10 “บุญเข้าสาก”

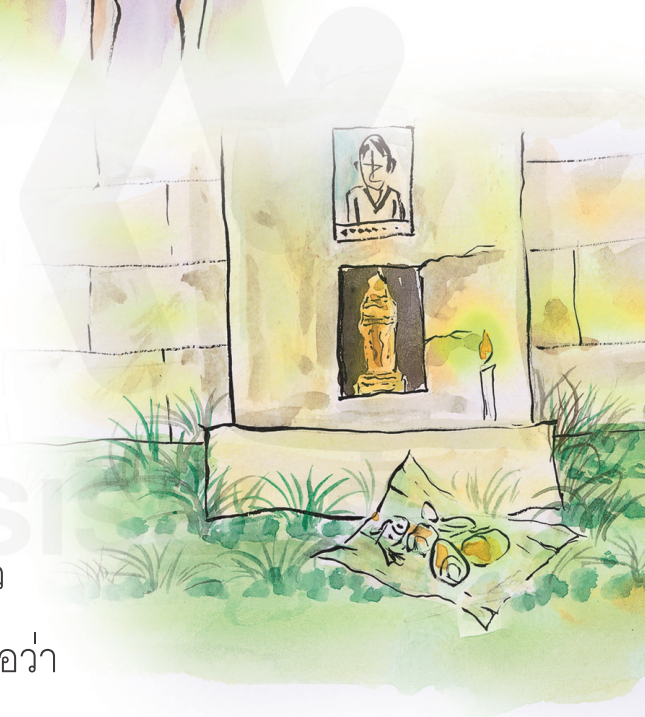
คำว่าสาก ก็คือสลาก การทำข้าวสากก็คือการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายโดยไม่เจาะจงให้พระองค์ไหน ชาวบ้านจะจัดเตรียมข้าวสากใหญ่ไว้ถวายพระ เตรียมข้าวสากน้อยและข้าวสากหยาด ตอนกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพชน ทำขนมข้าวต้มคั่ว ข้าวตอกแตก กวนข้าวกระยาสารท

ตอนเช้าทำบุญที่หอแจก เสร็จแล้ว
แย่งเก็บข้าวสากน้อยที่แต่ละคนแขวนไว้
ตามกิ่งไม้และวางไว้ในบริเวณวัด ยายคลี
เปิดห่อข้าวสากเพื่อหยาดน้ำ กวานจ้ำ
เอาข้าวสากไปถวายเป็นปูตา แต่ละครอบครัว
มักจะเอาข้าวสากน้อยไปใส่ในทีนาคด้วย เชื่อว่า
เอาไปให้ผีตาแฮก ซึ่งเป็นผีอารักษ์นาได้กิน

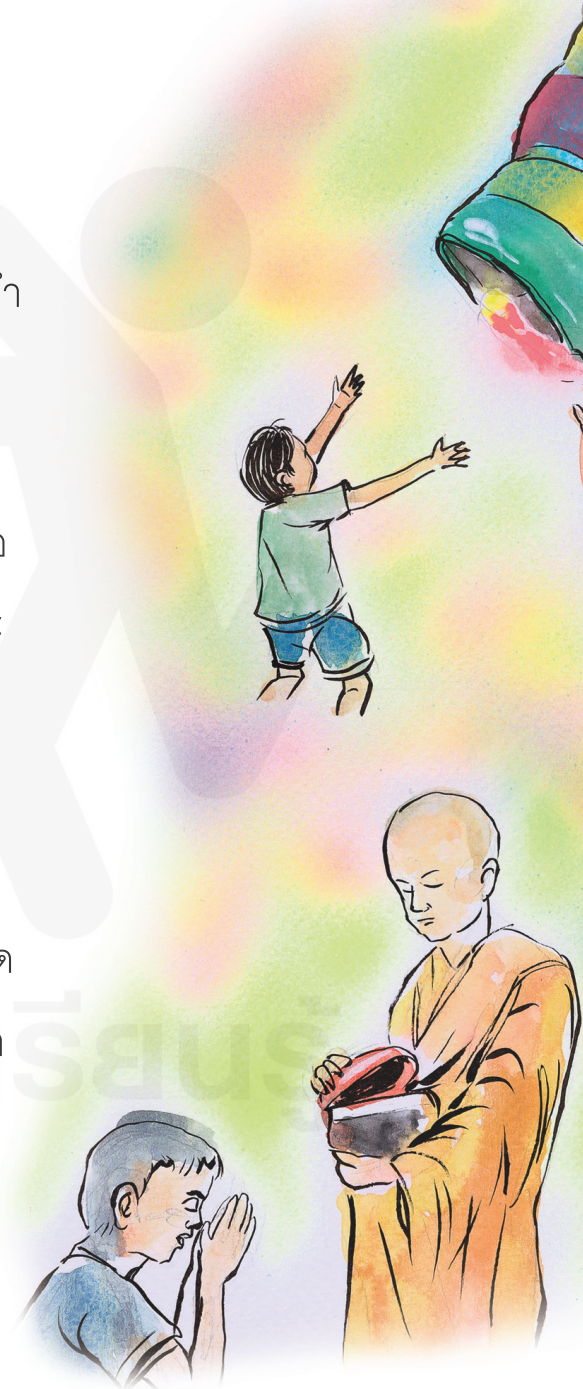
ให้เจ้ารู้ด้วยว่า ก่อนถึงวันงานบุญข้าวสากนั้น จะมีประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งที่คนทั่วไปไม่ค่อยสนใจ คือ ประเพณี “ยามยา” ที่พ่อแม่จะต้องพาลูก ๆ ไปเยี่ยมยามยาที่หมู่บ้านเดิมของพ่อด้วย ถ้าอยู่ห่างไกลก็จะไปล่วงหน้า 1-3 วัน เพราะเมื่อถึงงานบุญข้าวสาก จะต้องอยู่ทำบุญ ที่บ้านพ่อแม่แม่เฒ่าที่ตัวเองมาเป็นเขยสู้อยู่กับครอบครัวของผู้หญิง

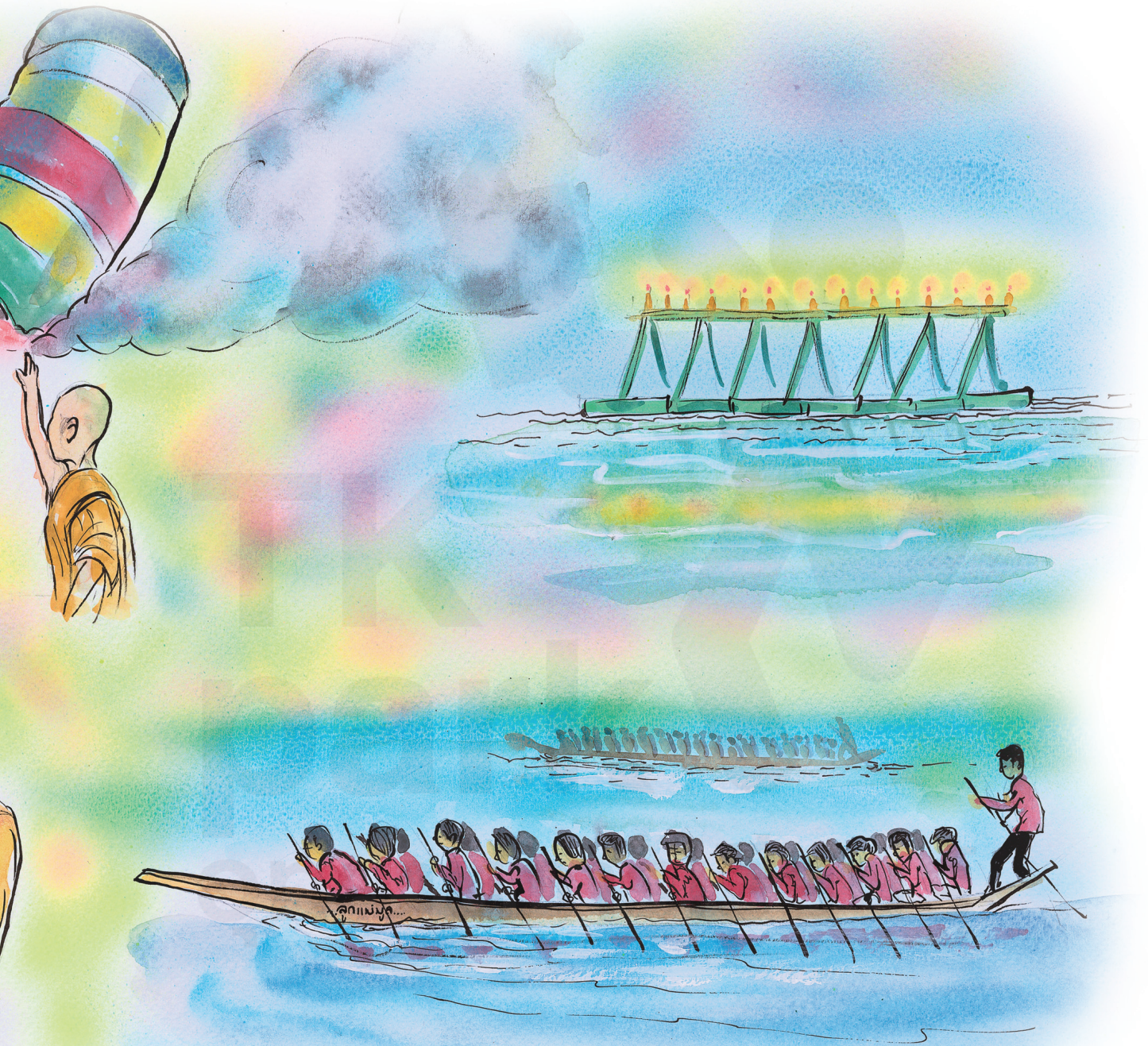

ฮีตที่ 11 “บุญออกพรรษา”

เดือน 11 บุญออกพรรษาเป็นงานใหญ่ มีเรื่องสนุกสนานหลายอย่างที่จะต้องช่วยกันทำ แล้วแต่ว่าหมู่บ้านไหนจะเน้นให้ความสำคัญกับเรื่องอะไร เช่น ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ตักบาตรเทโว บางแห่งก็จะไหลเรือไฟ ส่องเรือหรือแข่งเรือ ลอยโคมลมในเวลากลางวัน และลอยโคมไฟในเวลากลางคืน บางแห่งก็จะจัดพิธีแห่ปราสาทผึ้ง เป็นต้น

ในงานบุญออกพรรษานี้ เมื่อก่อนจะมีชาวบ้านร่วมกันจัดพิธีกรรมเล็กๆ ด้วยการเด็ดรวงข้าวที่กำลังท้องหรือออกรวงใหม่ๆ ไปบูชาที่หอในบริเวณวัดในตอนหัวค่ำ เรียกว่าพิธี “ตัดมานข้าว” ซึ่งเดี๋ยวนี้เริ่มหาดูได้ยากแล้ว

ฮีตที่ 12 “บุญกฐิน”

เดือน 12 เป็นช่วงเวลาฤดูการจัดงานบุญกฐิน กฐินหมายถึง สะดั่งที่ใช้ขึงผ้า ผักกฐินก็คือ ผ้าที่ใช้สะดั่งทำเป็นกรอบขึงเย็บจีวร บุญกฐินกำหนดให้จัดภายใน 1 เดือน นับจากวันออกพรรษา ชาวบ้านเชื่อกันว่า กฐินจะมีอานิสงส์มากกับพระที่บวชครบ 3 เดือน เรียกกันว่า อานิสงส์พรรษา ซึ่งจะส่งผลบุญถึงโยมพ่อโยมแม่ของพระรูปนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงนิยมร่วมกันทอดกฐินที่มีบริวารมาก เรียกว่ามหากฐิน ถือว่าได้กุศลมาก

ถ้าวัดไหนไม่มีกฐินมาทอดจนเกือบจะพ้น 1 เดือนแล้ว ชาวบ้านก็จะทนกันไม่ได้ ต้องรวมตัวกันจัดกฐินไปทอดให้ตามกำลัง ด้วยการช่วยกันทำเครื่ององค์กฐิน คือ ชุดผ้าไตรเป็นหลัก จึงเรียกว่า “จุลกฐิน” แต่เนื่องจากต้องทำกันอย่างรีบเร่งรีบร้อน ตลอดคืนหนึ่งจนเสร็จในตอนสาย ๆ วันรุ่งขึ้นจึงเรียกกันด้วยว่า “กฐินเล่น”

ฮีตทั้ง 12 นี้ คนแต่ก่อนเขาเชื่อ เขาทำตาม ทำให้คนมีโอกาสได้เข้าวัด ไกลชิดกับพระศาสนา จึงเป็นคนอยู่ในศีลกินในธรรม บ้านไม่แตก เมืองไม่เดือด บ้านเมืองเราจึงได้ชื่อว่าเป็น “ถิ่นไทยดี”

อธิบายศัพท์

บุญโสม

คำอีสาน โสม หมายถึง รวม ชุมนุม หรือประชุมกัน
ชื่อบุญโสมจึงหมายถึง บุญที่มารวมกัน หรือเป็นที่รวมของบุญ

เสียชีวิต

เสียชีวิต ตาย

กำพอย

เป็นคำที่คนอีสานใช้เรียกเด็กกำพร้าที่ไม่มีทั้งพ่อและแม่

ญาคุ

เจ้าอาวาส

เป็นตาอีโดน

นำสงสาร นำเวทนา

บ่ทันตน

ยังไม่ทันเท่าไร

อยู่นำ

อยู่ด้วย

แนว

วิธีการ

เดือนอ้าย

เดือนที่ 1 นับแบบจันทรคติ หมายถึงเดือนธันวาคม

ปริวาสกรรม

ปริวาสคือการอยู่ปฏิบัติตัวให้บริสุทธิ์อย่างเคร่งครัด

เดือนยี่

เดือนที่ 2 นับแบบจันทรคติ หมายถึงเดือนมกราคม

ขอสมมา

ขอขมา

จีไฟ

การทำอาหารให้สุกด้วยการย่างไฟอ่อน ๆ, ปิ้ง

จัวน้อย

เณรน้อย, สามเณร

เครื่องตดหมา

ชื่อไม้เลื้อยชนิดหนึ่ง เมื่อทำให้สุกแล้วจะมีกลิ่นหอมน่ากิน

คะลำ

ข้อห้าม สิ่งที่ทำแล้วจะไม่ถูกต้องเหมาะสม

คำคุณ

สิ่งที่เป็นมงคลมากขึ้น ยิ่งขึ้น

พระอุปคุต

ชื่อพระเถระที่มีความเชี่ยวชาญ

อิทธิ

จริง แน่นนอน

แต่กี้

แต่ก่อน

ม่วนซื่นไฮแซว

สนุกสนานมาก

ฮตสรง

การสรงน้ำพระเพื่อยกย่องฐานะให้พระสูงขึ้นกว่าพระทั่ว ๆ ไป

ถวยจ้งหัน

ถวยอาหารเข้า

ยาม

เยี่ยม ดู ถามข่าวคราวทุกข์สุข

ผู้เขียนเรื่อง

ผศ.สมชาย นิลอาธิ

- เกิดวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2490 ที่บ้านแหลมอ้ายกั้ง ต.มหาสอน อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี

ประวัติการศึกษา

- ศศ.ม. (มานุษยวิทยา) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ป.ชั้นสูง (สถาปัตยกรรมไทย) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- กศ.บ. (ศิลปศึกษา) วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร
- ปวส. (จิตรกรรม) โรงเรียนเพาะช่าง
- ที่อยู่ปัจจุบัน 368 ถนนศรีสวัสดิ์ดำเนิน ตำบลตลาด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม 44000 โทรศัพท์ 08-4957-4894

ประวัติการทำงาน

- คณบดี คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (2551)
- อาจารย์พิเศษ สอนรายวิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรม ระดับปริญญาโท สาขาภาษาลาว สาขาภาษาเวียดนาม ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก, สาขาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2537-2550)
- อาจารย์ วิทยาลัยครูมหาสารคาม อ.เมือง จ.มหาสารคาม (2518-2537)
- พนักงานแรงงานจังหวัดสมุทรสาคร กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย (2517-2518)
- เจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย (2516-2517)
- ครู โรงเรียนวินิตศึกษา อ.เมือง จ.ลพบุรี (2511-2512)

ความเชี่ยวชาญเฉพาะ

วัฒนธรรมอีสาน, สถาปัตยกรรมอีสาน, ประเพณีความเชื่ออีสาน, ศิลปหัตถกรรมอีสาน, กลุ่มชาติพันธุ์ในอีสาน

ผลงานที่ผ่านมา

- ผลงานเขียน ทั้งบทความเอกสารวิชาการ พ็อกเก็ตบุ๊ก และบทความตีพิมพ์อย่างต่อเนื่องในวารสารหลายเล่ม อาทิเช่น วารสารศิลปวัฒนธรรม วารสารเมืองโบราณ วารสารเดินทางท่องเที่ยว วารสารเทคโนโลยีชาวบ้าน วารสารเดือนเพ็ญ เป็นต้น
- วิทยากรบรรยายพิเศษ ได้มีโอกาสถวายคำบรรยายเรื่อง “เรือนอีสานและสถาปัตยกรรมอีสาน” แต่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในการจัดงานวันวัฒนธรรมไทย เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2537 ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร กทม.
- กรรมการตัดสินการประกวดธงผะเหวด ในงานบุญผะเหวด จ.ร้อยเอ็ด
- วัตถุประสงค์ นำเที่ยวล้านนาไทย จัดโดยกองบรรณาธิการวารสารสารคดี และนำเที่ยวเมืองมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด จัดโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2548)

ผู้เขียนภาพประกอบ

ธนพนธ์ เล็กสิงห์โต

- เกิดวันที่ 27 พฤษภาคม 2505
- การศึกษา ปริญญาตรี ครุศาสตรบัณฑิต เอกศิลปศึกษา
วิทยาลัยครูมหาสารคาม อ.เมือง จ.มหาสารคาม
- อาชีพ ศิลปินอิสระ กำนันตำบลเมือง นสพ.ท้องถิ่น ผู้สื่อข่าวท้องถิ่น 4 ฉบับ

park
อุทยานการเรียนรู้

ชิตลีสอง

นิทานภาพพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ

978-974-287-811-5

ผู้เชี่ยวชาญที่ปรึกษาคณะกรรมการ

ศ.ดร.ฉวีลักษณ์ บุญยะกาญจน

ผศ.วีณา วิสะเพ็ญ

คณะกรรมการอำนวยการ

นางทัศนีย์ วงศ์พิเศษกุล

นางสาวเจียดฉัตรโฉม ปรีพันธ์พจนพิสุทธิ

นายวัฒน์ชัย วินิจจะกุล

นางสาวนันทนา เจริญภักดี

คณะกรรมการต้นฉบับ

รศ. สุกัญญา สุขฉายา

ผศ.ดร. ชลภัสส์ วงษ์ประเสริฐ

นายเรืองศักดิ์ ปิ่นประทีป

นายณัฐพร ศรีมุกด์

เรื่อง สมชาย นิลอาธิ

ภาพประกอบ ธนพนธ์ เล็กสิงห์โต

พิสูจน์อักษร นันทธันต์ จิตประภัสสร,

อารีณะ วีระวัฒน์

พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤศจิกายน 2551

จำนวนพิมพ์ 3,000 เล่ม

เจ้าของโครงการและดำเนินการจัดพิมพ์

สำนักงานอุทยานการเรียนรู้

สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้

(องค์การมหาชน) สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี

ส่วนบริการ อาคารเซ็นทรัลเวิลด์

ชั้น 8 Dazzle Zone

โทรศัพท์ 02-257-4300 โทรสาร ต่อ 125

ส่วนสำนักงาน 999/9 อาคารสำนักงานเซ็นทรัลเวิลด์

ชั้น 17 ถนนพระราม 1 โทรศัพท์ 0-2264-5963-65

โทรสาร 0-2264-5966

www.tkpark.or.th

ดำเนินการจัดทำต้นฉบับ

มูลนิธิหนังสือเพื่อเด็ก

โทรศัพท์ 0-2805-0202 โทรสาร 0-2805-1308

www.thaibby.in.th

บริษัท แพลน ฟอว์ คิดส์ จำกัด

โทรศัพท์ 0-2575-2828 โทรสาร 0-2575-2558

www.planforkids.com

เหมาะสำหรับเด็กอายุไม่เกิน 9 ปี

เปิดโลกกว้างแห่งการเรียนรู้ บนรากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดตั้งอุทยานการเรียนรู้ส่วนภูมิภาค เป็นภารกิจสำคัญประการหนึ่งของสำนักงานอุทยานการเรียนรู้ (TK park) เน้นการถ่ายทอดบทเรียนการจัดการการเรียนรู้ภายใต้บริบทวัฒนธรรมและความสนใจที่สอดคล้องกันของคนในท้องถิ่น เพื่อกระจายโอกาสให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถเข้าถึงการเรียนรู้ได้อย่างมีความสุข

โครงการนิทานพื้นบ้าน 4 ภาค เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานเพื่อจัดตั้งอุทยานการเรียนรู้ส่วนภูมิภาคโดยจัดทำเนื้อหาสาระในรูปแบบที่เด็กและเยาวชนสนใจ ซึ่งสามารถสื่อให้เห็นความเป็นตัวของตัวเอง ได้รับรู้ถึงหลากหลายทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าในท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาและสืบทอดมรดกเสน่ห์แห่งนิทานพื้นบ้าน

หนังสือชุดนิทานพื้นบ้าน 4 ภาค ประกอบด้วยนิทานภาพสำหรับเด็กอายุไม่เกิน 9 ปี และวรรณกรรมสำหรับเยาวชนอายุ 9 ปีขึ้นไป สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ดำเนินการจัดพิมพ์แล้วเสร็จ และกระจายเผยแพร่ทั่วประเทศแล้ว ดังนี้

นิทานภาพภาคใต้ จำนวน 6 เรื่อง

- จารอทีตอ
- เมืองนำอยู่ที่นี่รัก
- โกโงมูสัง
- เปาะแซเตาะกับซามะ
- ไข่นุ้ยกับแพะน้อยในวันฮาเร็รายอ
- ซิงอ : เจ้าป่าผู้กล้าหาญ

นิทานภาพภาคเหนือ

จำนวน 5 เรื่อง

- ทำสหายปราบยักษ์
- เชียงใหม่เมืองบุญ
- เพลงละอ่อน
- พี่อ้อ... ไก่ผู้พิชิตพระอาทิตย์
- ดาววิไถ่น้อย

นิทานภาพภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จำนวน 5 เรื่อง

- ช้างดื้อ
- อีเก็ง...เดือนดาว
- เมืองมหาสารคาม
- เสี้ยวซัก เสี้ยวแพง
- ฮีตสิบสอง

วรรณกรรมเยาวชนภาคใต้

จำนวน 6 เรื่อง

- ชาโก
- พระเสวตสุรคชาธาร
- รายอขอแค้น
- จาโต : เล่ห์กลบนกระดาน
- วัดถ้ำคูหาภิมุข
- แदनคนธรรพ์

วรรณกรรมเยาวชนภาคเหนือ

จำนวน 7 เรื่อง

- ผู้เฒ่าเล่าไว้
- กำฟ้าบัวทอง
- จันตะคาด
- สุวรรณเมฆะ กับหมาขนดำ
- นิทานของอุ๊ย
- อ้อมล้อมต่อมคำ
- ผีม้าบ้อง

วรรณกรรมเยาวชน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จำนวน 7 เรื่อง

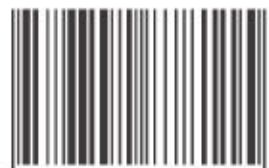
- ผีผีบั้ง
- ผจญภัยเมืองฟ้าแดด
- ลินไซ
- ตำนานขลุ่ยกับนางอ้ว
- อภินิหารบาตาลนคร
- เรื่องเล่าเจ้ากำฟ้า
- ทำข้าวหลอ

ญาครูใหญ่ เจ้าสำนักสงฆ์วัดป่า รับเลี้ยงดูเจ้าเคน เด็กน้อยกำพร้า
และสอนให้รู้จักประเพณีพื้นบ้านของคนอีสานในช่วงเวลาสิบสองเดือน
เพื่อให้เจ้าเคนได้รู้จักและรักในถิ่นกำเนิดของตน

นิทานภาพสำหรับเด็กอายุไม่เกิน 9 ปี

ISBN 978-974-287-811-5

9 789742 878115

160.-